

I revolutionens skugga

Ett historiskt och kulturellt forskningsproblem

TOM ERICSSON är professor i historia vid Umeå universitet. Hans forskning har berört olika sociala grupper och yrkesgrupper, som militären, småborgerligheten, medelklassen och de norrländska läsarna. Bland hans publikationer kan nämnas *Mellan kapital och arbete. Småborgerligheten i Sverige 1850–1914* (1987) och *Präster, predikare och profeter. Läseriet i övre Norrland 1800–1850* (1994). Den senare skriven tillsammans med Börje Harnesk.

den historiska forskningen har sedan 1960-talet använt sig av samhällsvetenskapliga teorier och begrepp. Det har funnits ett behov att organisera de komplexa historiska sammanhangen, för att antingen bli varse problem eller för att finna nya svar på historiska problem som andra historiker inte sett. I ett längre tidsperspektiv kan man, som den britiske historikern Peter Burke visat, urskilja fyra forskningssansatser, den komparativa metoden, den modellorienterade, den kvantitativa och den mikrohistoriska, där historikerna tagit hjälp av sina samhällsvetenskapliga kolleger.¹ Ett problem som alla historiker kommer att konfronteras med är att de samhällsvetenskapliga teorierna och begreppen är av ett relativt ungt datum, i de flesta fall från 1800-talets sista årtionden och 1900-talet. Den fråga som man ställer sig som historiker är därför om de går att använda för äldre perioder, dvs. är de så generella att de inte är bundna av tid och plats. I den här artikeln skall jag visa att samhällsvetenskapliga begrepp som sociala nätverk, "community"² och etnicitet mycket väl kan integreras i en analys av det sena 1700-talets historia. Mitt exempel är den lutherska minoriteten i Paris under franska revolutionen. Först skall jag dock ge en bakgrund och berätta en historia.

HISTORIEN

Det hade gått nästan två år sedan den franska revolutionen bröt ut. Det var måndagen den 24 januari 1791. I den svenska Parisambassadens kapell i Hôtel Dillon, nummer 94 rue du Bac, som var beläget på den vänstra Seinestranden, förberedde sig den trettioåriga legations-

prästen Charles Christian Gambs för dagens vigsel.³ På franska var hans titel "aumônier de l'ambassade".⁴ Han hade sju år tidigare, den 3 oktober 1784, blivit antagen till präst för att leda den svenska församlingen. Den som hade föreslagit Gambs var den svenske ambassadören, den välkände Erik Magnus Staël von Holstein. Gambs var född i ett enkelt hantverkarhem i Strasbourg år 1759. Hans far, Jean Christophe, var tunnbindare, men han övergav familjen tidigt och lät hustrun uppfostra de tre barnen.⁵ Efter att ha avlagt prästexamen i sin hemstad hade Gambs sökt sig till Paris, där han prästvigdes. Redan som ung hade han kommit i kontakt med Friedrich Charles Baër, som var hans företrädare som ambassadpräst. Baër hade också sina rötter i Strasbourg.

Staden var vid denna tid ett centrum för den lutherska minoriteten. De protestantiska trosbekännarna var den numerärt största icke-katolska gruppen i Frankrike. Till den räknades kalvinisterna och lutheranerna. Men enligt den lagliga föreställningen fanns det inga kalvinister. Det hade fastställts i samband med upphävandet av ediktet i Nantes år 1685 och kalvinisternas icke-existens hade bekräftats så sent som 1724 i en kunglig deklaration. Till skillnad mot kalvinisterna tolererades lutheranerna alltsedan Westfaliska freden, även om de i skilda sammanhang ställdes inför svåra problem i sin religionsutövning. Vid tiden för den franska revolutionen fanns det 700.000 protestanter, vilket motsvarade två procent av befolkningen. Av dessa var 500.000 kalvinister och

200.000 lutheraner. Calvinisterna fanns i huvudsak i Midi, det vill säga i södra Frankrike, medan det stora flertalet lutheraner bodde i Alsace.⁶

I denna del av Frankrike fanns också andra större grupper icke-katolska trosbekännare. I städer som Metz och Strasbourg bodde ett stort antal mosaiska trosbekännare, de sk. ashkenazi, som hade sina rötter i Östeuropa. År 1789 fanns det cirka 40.000 judar i Frankrike. Under *l'Ancien Régime* kunde den judiska minoriteten relativt fritt utöva sin religion till skillnad mot kalvinisterna, medan andra samhällsaktiviteter var begränsade. De hade inga civila eller politiska rättigheter, förutom rätten att bli dömda av sina egna domstolar. Fördomarna mot judarna var dock tydliga i det franska lokalsamhället.

De franska judarna hade i olika omgångar erkänts medborgerliga rättigheter i början av 1790-talet. Först var det de sefardiska judarna i sydvästra Frankrike, i Bordeaux och Bayonne, vilka ursprungligen kom från länderna på den Iberiska halvön, Spanien och Portugal, men också judarna i Avignon omfattades av de nya medborgerliga rättigheterna. Därefter kom judarna i Alsace och grevskapet Lorraine att få del av de medborgerliga rättigheterna.⁷

Baërs tryckta predikningar hade tidigt gjort ett starkt intryck på Gambs. Men också den officiella tyskspråkiga titeln, som predikanten i den svenska församlingen hade "*Königlich schwedischer Legations-Predikant in Paris*", hade väckt Gambs beundran.⁸ Det kan tyckas en aning märkligt att Gambs tillmätte titeln

"Sans-culotte-familj" på söndagsutflykt. Illustration ur Bra Böckers Världshistoria, band 10, 1986.

Ludvig XVI blir halshuggen den 21 januari 1793.

en så stor attraktionskraft. Det var en föreställning som främst förknippades med den gamla styrande elitens världsbild. För den var uttryck som börd, ståndstillhörighet och titlar viktiga och av avgörande betydelse. Det var efter denna måttstock som människor behandlades och bemöttes under 1700-talet. Kanske var Gambs bara fåfäng? Det vet vi dock ingenting om. Han hade dock klättrat på den sociala stegen, samtidigt som hans karriär hade fört honom från det mer provinsiella Strasbourg till ett av Europas kulturella centra, Paris.

Hans uppfattning om den franska revolutionen var till en början mycket positiv. Liksom många andra lutheraner i det katolska Frankrike kände han sympati för revolutionärerna. Han beskriver med stor entusiasm revolutionen som gryningen i

en ny era, "*l'aurore d'une ère nouvelle*".⁹ Han knöt stora förhoppningar till vad revolutionen skulle kunna medföra för befolkningen. Han såg framför sig en utveckling som skulle föra med sig lika rättigheter för alla människor och han närde en förhoppning om att medborgarnas liv inte längre skulle vara beroende av konungens välvilja, eller politisk och religiös fanatism. Det var troligen så, att för honom kom revolutionen som en befrielse från det religiösa förtryck protestanterna i Frankrike hade varit utsatta för under flera århundraden. Den var samtidigt en frigörelse från ett socialt och ekonomiskt förtryck, som tidigare hade drabbat det stora flertalet människor från de lägre samhällsskikten. Denna uppfattning hade säkert sin förklaring i att Gambs kom från en traditionell hantverkarmiljö.

När Gambs tillträdde tjänsten hade han knappast räknat med att han några år senare skulle få uppleva något så omstörtande som den franska revolutionen, att han själv skulle stå i händelsernas centrum. Före dagens vigsel hade han kunnat följa händelseutvecklingen i Paris på nära håll. Han hade fått uppleva stormningen av Bastiljen den 14 juli 1789 och han hade tagit del av deklarationen om de mänskliga rättigheterna i slutet av augusti. Han hade dessutom fått både se och höra hur revolutionärerna dragit in den katolska kyrkans gods och avskaffat tiondet och hur adeln frångits sina privilegier. Gambs kunde, liksom den svenske ambassadören, bevittna hur tusentals människor hade flytt från Paris. De hade brådstörtat lämnat sina bostäder och många hotell var obebodda.¹⁰ Den församling som han själv förestod hade ännu inte utsatts för något hot. Men redan 1789 kunde han dock konstatera att revolutionen hade *"bortjagat alla främlingar"*.¹¹ Flykten från Paris av icke-franska medborgare var kanske det som Gambs uppmärksammade i första hand, men betydligt större var strömmen av franska medborgare. Medan det i många andra delar av Frankrike var hantverkare, butiksägare och andra mellangrupper som flydde ut ur landet var det i stället i Paris adeln som utgjorde en majoritet av emigranterna. Emigrationen innebar i det närmaste en total dränering av eliten inom den franska adeln.¹² Trots dessa omvälvande händelser hade revolutionen ännu inte påverkat hans kyrkliga verksamhet, utan han kunde fortsätta arbetet inom församlingen som vanligt med att förrätta de grundläggande kyrkliga ceremonierna och sakramenten. Det var till och med så, trots det kaos som hade uppstått, att revolutionen hade medfört vissa lättnader för Gambs.

När han tillträdde sin tjänst innehöll den franska lagstiftningen flera förbud som gällde franska medborgares rätt att ingå äktenskap. För det första fick en fransk katolik inte gifta sig med en person som inte var katolik. För det andra fanns ett generellt förbud mot att fransmän gifte sig med utlänningar. Det fanns dock ett undantag, men då krävdes ett speciellt tillstånd.¹³ Det innebar att franska medborgare som ville gifta sig i den svenska församlingen behövde den franske kungens medgivande. Ambassadens kapell räknades som främmande land, eftersom det var en del av den svenska ambassaden och den var utländskt territorium. Dessa tillstånd följde en bestämd mall och formulerades på ett likartat sätt vid varje tillfälle. Den inleddes med *"Idag"* och det datum som kungen hade beviljat tillståndet. Därefter följt av *"i Versailles, har Hans Majestät, med hänsyn till den ödmjuka supplik som till honom överräckts / . . / att han måtte tillåta dem att i utlandet ingå det äktenskap varom överenskommelse träffats"*.¹⁴ Längre tillbaka i tiden ställdes prästen i den svenska ambassadkyrkan sällan inför några problem. Det gällde dock endast när giftermålen var mellan lutheraner som tillhörde ambassadförsamlingen. Under senare hälften av 1600-talet blev det emellertid allt vanligare att inflyttade ogifta lutherska hantverkare, som tillhörde församlingen, ville ingå äktenskap med fransyskor som bekände sig till den katolska tron. Det var då som den franska äktenskapslagstiftningen skapade problem i församlingen. Gambs företrädare som predikant, Baër, var väl medveten om att hemliga vigslar och samboende var vanligt förekommande som en konsekvens av den existerande lagstiftningen. Det visade sig tydligast i samband med att det vid enskilda vigslar dök upp barn som brudparet ville få döpta och

erkända som lagliga. Baër skrev därför själv anonymt ett memorandum 1755 för att få dessa förhållanden lagligt erkända. I detta argumenterade han för att det låg både i den katolska kyrkans och den franska statens intresse att lutheranernas äktenskap underlättades.¹⁵ De goda och vänskapliga relationerna mellan den franske och svenske monarken medförde att den svenska församlingen hade mindre problem än andra utländska Parisförsamlingar. Problemen var emellertid generella för alla protestantiska trosbekännare och i många områden där protestanterna var i minoritet försökte man dölja sin tro. Man ingick äktenskap i den lokala katolska församlingskyrkan för att uppnå den enda legala formen av äktenskap som staten godkände. Det var dock en riskabel procedur, som förutsatte att man skriftligen avsåg sig sin tro, men det efterföljdes sällan.¹⁶

Före införandet av Toleransediktet 1787 ställdes två krav på dem som ingick äktenskap utanför Frankrikes gränser. För det första skulle de blivande äkta makarna efter vigseln återvända till Frankrike och leva där som goda och trogna undersåtar. För det andra, om äktenskapet ledde fram till att makarna fick barn skulle de uppföstras i, som det hette, den katolska lärans principer. Efter Toleransediktet införande kvarstod kravet på att makarna skulle återvända till Frankrike, men nu räckte det med att de levde som goda medborgare "*under rikets lagar*". Det var knappast för vigslar i den svenska ambassadens kapell som lagarna var skrivna, eftersom de nygifta i samma stund som de lämnade ambassadens kapell befann sig på gatan i Paris.

Alla dessa regler upphörde dock den 10 mars 1790 genom införandet av civilregistren och i stället var det domstolarna som

godkände äktenskapen, efter att vigseln kungjorts tre gånger och utan att någon hade haft några invändningar, eller som det står på franska i vigsellängden "*après la Publication de trois bans sans opposition*".¹⁷ I den nya strafflagstiftningen som följde efter revolutionen ströks alla tidigare straffsatser som sammanhängde med religionen. Stöld av kyrklig egendom var att betrakta som vilket tjuvnadsbrott som helst.¹⁸

DAGENS VIGSEL

Dagens brudpar var Frédéric Guillaume Settgast och Marie Madeleine Constance Coeu. Frédéric Guillaume var sadelmakare. Han bodde vid Cour St. Martin, rue St. Martin nummer 8 i hjärtat av Paris. Det var den sektion som revolutionärerna hade gett namnet Lombards.¹⁹ Det var ett tämligen litet geografiskt område på den högra Seinestranden, men samtidigt ett av de mest tätbefolkade kvarteren i den franska huvudstaden. Enligt folkräkningen 1790 bodde det i området nästan 11.000 invånare. Det stora flertalet av gatorna var trånga och dåligt upplysta.²⁰ Husens storlek varierade. Där fanns allt från tvåvåningshus med ett fönster per våning till femvåningshus med fem till sex fönster per våning.²¹ Kvarteren i Lombards hade en stark arbetarprägel. Närmare hälften av invånarna var lönearbetare.²² I slutet av 1700-talet räknade man hela åtta skilda sociala klasser i Paris enligt en av samtidens mest välkända vardagsskildrare, Louis-Sébastien Mercier. De var prinsar och länsherrar (les princes et les grands seigneurs), jurister (les gens de robe), kapitalister (les financiers), köpmän (les négociants ou marchands), konstnärer (les artistes), arbetare (les manoeuvriers),

betjänter (les laquais) och pöbeln (la bas peuple).²³

Frédéric Guillaume var i likhet med många andra Parishantverkare inflyttad, en immigrant. Utifrån den befintliga befolkningsstatistiken har man kommit fram till att var sjätte invånare i Paris var född utanför staden. Den stora majoriteten av dessa kom från andra delar av Frankrike. Det bör dock sägas att denna statistik är högst osäker, då myndigheternas kontroll av invånarna var bristfällig. Sett gast kom ursprungligen från den gamla hansestaden Bremen i Nordtyskland, där hans fader, Adam Frédéric Sett gast, var borgare.²⁴

Den tyska invandringen till Paris hade börjat under andra hälften av 1600-talet, närmare bestämt 1685, då ediktet i Nantes hade återkallats. Ediktet, som hade tillkommit för att bilägga de stora religionsstridigheterna i Frankrike, hade givit de franska protestanterna en betydande religionsfrihet. Upphävandet av ediktet medförde att närmare en halv miljon protestantiska trosbekännare, varav det stora flertalet var kalvinister, tvingades lämna Frankrike för att undvika förföljelser och i stället slog de sig ner i bl.a. England, Tyskland och Nederländerna, men det fanns också de som emigrerade ända till Sverige. Det fick till följd att Ludvig XIV var tvingad att ersätta dem med utländsk arbetskraft. En stor andel av den utländska arbetskraften var tyskar och de var ironiskt nog dessutom lutheraner, dvs. de hade samma religiösa bakgrund som de fransmän som fördrevs. När ediktet upphävdes fick det betydande konsekvenser för Frankrikes industri, handel och hantverk. Orsaken till detta var att en stor del av befolkningen som bar upp dessa näringar inte var katoliker.²⁵ Eftersom Frédéric Guillaume var av tysk härkomst förde det också med sig att han lät förfranska sitt

förnamn.²⁶ Han var ursprungligen döpt till Friedrich Wilhelm. Om han gjorde namnbytet för att lättare smälta in i den nya miljön eller om det var prästen som översatte hans tyskklingande namn till sin franska motsvarighet är oklart. I vigselakten har han bara skrivit under med sitt efternamn. Men eftersom det inte var första gången Frédéric Guillaume stod inför prästen får vi viss vägledning år 1785 när han ingick äktenskap med en fransyska, Jeanne Geoffroy, från Vitri en Montagne, som var beläget i departementet Haute-Marne i Ardennerna.²⁷ Vid detta tillfälle framgår att han hade förfranskat sina förnamn, men hans stavningsförmåga är bristfällig. I vigselakten har han skrivit Friederic Gislam! Han var numera änkeling. Det fanns mycket goda skäl under den franska revolutionen att inte visa att man var utlänning eller att tala om att man var protestant, trots den religionsfrihet som hade utropats. En kvinna gick till och med så långt, för att inte behöva utstå förföljelse, att hon lät trycka sina klagomål för att undvika vidare rykten om att hon skulle ha konverterat till protestantismen.²⁸

Det var viktigt inom många hantverksyrken att vara gift. Hantverkarens livscykel och hushåll hörde intimt samman. Hantverksyrket var i många avseenden ett livslångt projekt. Redan som mycket ung började man som lärling, sedan följde en tid som gesäll. Dessa år upptogs till stor del med resande, de sk. gesällvandringarna eller Tour de France, som de faktiskt kallas i den franskspråkiga historiska litteraturen. De kunde ofta sträcka sig över stora geografiska områden. De innebar också att man bodde hos många olika hantverkare. Under denna tid fanns få förutsättningar att ingå äktenskap. Det var en mycket splittrad tid som ett exempel från en

Många av revolutionstidens resningar hade dubbla syften – både ett materiellt och ett politiskt syfte. Ofta var det kvinnor som tog initiativ till resningarna. Illustration ur Bra Böckers Världshistoria, band 10, 1986.

snickargesälls livscykel visar. Han arbetade under en treårsperiod hos tio olika hantverksmästare. I Paris började han sin anställning i en verkstad som var belägen vid rue Maubouée. Därefter flyttade han till en annan verkstad på rue Aubry-le-Boucher och sedan arbetar han ett år i Saint-Germain. Han lämnar sedan Paris för Vernon i departementet Eure i Normandie. Anställningen där blir kortvarig och han hamnar sedermera i Rouen. Där arbetar han hos flera hantverksmästare innan han slutligen kommer till Villeneuve.²⁹

Sedan kom den tid när det var dags att stå på egna ben och bli sin egen, att förvärva mästartiteln, att visa för det lokala hantverksskrået sina färdigheter och visa upp sitt "mästerverk". Då först fanns förutsättningarna att öppna en egen verkstad och bilda familj. Ägaren till en liten verk-

stad behövde en partner som kunde bidra till produktionen och försäljningen av det som producerades. En hustru behövdes också för att sköta det ofta komplexa hantverkarhushållet, som inte enbart rymde den egna familjen, utan också lärlingar, gesäller och tjänstefolk bodde under samma tak. Skälet till att en hantverkare gifte sig kan därför ses både som en praktisk nödvändighet och som en följd av att verksamhetens fortlevnad var beroende av detta. Hustrun fyllde en viktig roll inte enbart som maka och mor, utan även som partner och delaktig i den lilla verkstadens och hushållets göromål.³⁰

Frédéric Guillaumes blivande hustru Marie Madeleine Constance var från en liten fransk by som heter Froissy. Den ligger i distriktet Breteuil i den södra delen av Normandie, i departementet Oise.

Hennes sociala bakgrund sammanföll till stora delar med Frédéric Guillaumes. Hon kom också från ett hantverkarhem. Hon var dotter till en skräddare, Jean Coeu. Modern Marie Madelaine, född Breant, var vid tiden för dotterns bröllop inte längre i livet.³¹

När vigselakten började hade också några bröllopsvittnen infunnit sig. Där fanns Philippe Guitel, en klensmedsmästare. Han bodde på samma adress i Paris som Frédéric Guillaume, "*la même rue et maison*" som det står i vigselhandlingen. Han kanske till och med delade bostad med Frédéric Guillaume, men det vi inte med säkerhet. En god vän till brudgummen måste han i alla händelser ha varit annars hade han inte blivit inbjuden till bröllopet. Närvarande var också Nicolas Geoffroy, bror till Frédéric Guillaumes första fru. Han var vinhandlare och källarmästare i Chaillot, som låg strax utanför den sektion i Paris som kallades Champs-Élysées och som vid tiden för den franska revolutionen närmast var att betrakta som Paris utkanter. Ett annat bröllopsvittne var brudens sväger, Louis Didier, till yrket källarmästare, och boende på rue du Mail 5 i Paris. Det var inte särskilt långt från Frédéric Guillaumes bostad, i den sektion som hette Place Louis XIV. Denna del förknippade revolutionärerna med det gamla samhället och kungadömet, varför de snabbt bytte namn på denna sektion till Mail. Senare ändrades namnet till det mer revolutionärt klingande namnet Guillaume Tell, efter den schweiziske frihetskämpen och slutligen åter igen till Mail.³² Även brudens far, Jean Coeu, var närvarande. Ytterligare två personer var där som vittnen, Henry Conrad och François Mermillot. Den förstnämnde var knivsmed och bodde granne med brudgummen på Cour St. Martin 6. Han måste ha varit en

god vän till brudgummen. Den senare var borgare i Paris och bodde på rue Guérin-Boisseau 85. Hur Frédéric Guillaume hade lärt känna François, eller om de var släkt med varandra, framgår inte av några källor? François bodde ganska nära Frédéric Guillaume i den sektion som från början hade det administrativt klingande namnet Postes, men som senare döptes om till Contrat-Social. Namnet var hämtat från den välkände upplysningsfilosofen Jean-Jacques Rousseaus bok, *Du contrat social ou Principes du droit politique*, den som på svenska heter *Om samhällsfördraget*.³³ Rousseau, som var född i Geneve av protestantiska föräldrar, inleder sin bok med de klassiska orden "*Människan är född fri, och överallt är hon kedjad*". Boken kom i flera avseenden att betyda mycket för utformningen av deklarationen om de mänskliga rättigheterna 1789 och sedermera också i revolutionärernas agitation. Det stora flertalet hade troligen aldrig läst den, eftersom majoriteten av dem varken kunde skriva eller läsa.³⁴ Läs-kunnigheten var dock inte förbehållen endast samhällets högre sociala skikt. I glasmästaren Jacques-Louis Ménétras självbiografi från denna tid framgår att han läst flera av Rousseaus verk.³⁵ Vid tiden för den franska revolutionen fanns det en stor efterfrågan på böcker, vilket inte minst speglas i det stora antalet bokhandlare som etablerar sig i Paris. Mercier beskriver i sina *Tableau de Paris* att parisarna läste tio gånger mer nu än för hundra år sedan. Det fanns bokhandlare överallt, i varje gathörn fanns en bokhandel och många av dem sålde också böcker ute i det fria. Det var både gamla böcker och nya pamfletter. Trängseln var så stor att bokhandlaren tvingades ta bort allt möblemang i hopp om att kunderna skulle bli trötta av att behöva stå. Det hindrade dock inte det stora

flertalet från att stå i timmar och ögna igenom böcker och pamfletter och fälla om-dömen om deras innehåll.³⁶

När vigseln var avslutad skulle brudparet, vittnena och prästen underteckna vigselkontraktet. Det visade sig då, som det står på franska, att bruden "*a déclaré ne savoir écrire et a fait la marque*". Hon var med andra ord inte skrivkunnig och kunde därför inte skriva sitt eget namn, utan bekräftade vigseln med ett kryss. De övriga närvarande skrev dock sina namn, även om några tycks ha haft vissa problem med stavningen. Därefter var vigselakten över och brudparet kunde tillsammans med släktingarna och vittnena lämna kapellet för att fira det ingångna äktenskapet på någon av Paris krogar eller något av de många värdshus som låg i Paris utkanter, vilka ofta utnyttjades vid denna typ av festligheter.³⁷ Kanske bröllopsgästerna åkte till Saint-Bonnet, en liten by som bestod av ett flertal värdshus, som vid denna tid var kända för sin fiskgryta, matelote, ofta gjord på ål eller karp, vin och lök. Byn frekventerades ofta av bröllopsgäster ur de enklare samhällsskikten.³⁸ Perioden 1789 till 1799 har av många betraktats som caféernas guldålder i Paris. De omvandlades då till politiska klubbar, där man på kvällarna läste tidningar, diskuterade, orerade, bedömde regeringen och förberedde upplopp. Där fanns såväl de mer kända som de Foy, Corazza, des Aveugles och Procopé, som de mindre kända som l'Ambigu-Comique, livligt frekventerat av småborgare, eller Yon en första anhalt för nyanlända till Paris. Mindre eleganta var de s.k. guinguettes, ett slags värdshus, där man kunde få en matbit. De var livligt besökta och gästerna var främst arbetare.³⁹

Där tar historien om Frédéric Guillaume Settgasts och Marie Madeleine

Constance Coeus vigsel slut, för något mer får vi inte veta om honom eller hans hustru eller några av de närvarande vittnena.

DET HISTORISKA OCH KULTURELLA SAMMANHANGET

Berättelsen om vigseln den 24 januari 1791 kan betraktas som en detalj eller en bit vardagshistoria, som skulle kunna passera ganska obemärkt förbi en historikers ögon, om det inte hade varit så att den ingick i ett större historiskt och kulturellt sammanhang. Från 1785 till 1806 förrättades närmare 470 vigslar i det svenska ambassadkapellet. Tillsammans upptar vigsellängden 3.850 namngivna personer. Flera av dem förekommer flera gånger, vilket innebär att de antingen var närvarande som vittnen vid mer än en vigsel eller att de hade flera barn som gifte sig i församlingen. Antalet namngivna vittnen är sammanlagt 1659. Andra nämns i källorna endast för att lagen krävde det. Många av dem var döda sedan länge. Det gäller ett stort antal av brudparens föräldrar, där prästen noggrant har fört in om de är i livet eller inte.

Dessa vigsellängder utgör en rik historisk källa. Historikern får ta del av en stor mängd historiska fakta, som gör det möjligt att se hur de människor som var närvarande vid varje enskild vigsel hörde samman och vilka sociala relationer de hade till varandra. I berättelsen om Frédéric Guillaume har flera olika sociala band mellan individerna framträtt. Några har varit mycket tydliga och direkta som släktskap. Exempel på detta är att brudens far och brudgummens före detta svåger var närvarande. Andra sociala relationer var mer indirekta. Det fanns en yrkesmässig

samhörighet mellan flera av personerna. De var alla hantverkare. De kan identifieras med ett bestämt samhällskikt, som allt sedan skråväsendets införande utgjorde en mycket viktig och dominerande social grupp i Europas stadsmiljöer. Det var särskilt påtagligt i Frankrike, där den småskaliga produktionen långt fram i tiden var av stor betydelse för den nationella ekonomin. Det fanns också sociala band mellan dessa individer som skapades av ett gemensamt geografisk ursprung. De var nästan alla hemmahörande i Paris, men det geografiska rummet var till och med i flera fall mer begränsat än så. Flera av personerna bodde inom samma del av Paris och i samma kvarter. Några av dem uppgav till och med samma adress, och utan att det framgår i detalj finns det anledning att tro att de till och med bodde i samma lägenhet och hushåll. Många av de närvarande var dessutom födda på samma orter inom och utom Frankrike. Andra närvarande vid bröllopet bodde inte långt ifrån brudgummen i en närliggande sektion. Dessutom fanns det mellan dessa människor en gemensam mentalitet som höll dem samman. De utgjorde en minoritet, en religiös minoritet, som fram till den franska revolutionen fått utstå förföljelser för sin tro. Tillsammans ger dessa iakttagelser upphov till en mängd frågor om vilka dessa människor var och om de utgjorde en enhetlig social och etnisk grupp i den parisiska miljön under revolutionsåren och den efterföljande Napoleontiden. Det är också av historiskt intresse att fråga sig hur denna minoritets relationer såg ut i förhållande till den övriga Parisbefolkningen, till den katolska majoriteten.

I modern historisk och samhällsvetenskaplig forskning möter vi numera ofta begreppet sociala nätverk. Det är ett sätt att beskriva och sammanfatta olika rela-

tioner som människor hade till varandra i olika historiska sammanhang.⁴⁰ De nätverk som människor skapar kan vara en följd av medvetna val men de kan också uppstå av ren slump. De kan vara en följd av ekonomiska relationer, yrkesmässig samhörighet, familje- och släktband, vänskap, grannskap, etnicitet och religiositet. Forskning om den lutherska minoriteten i Paris är också en analys av ett lokalsamhälle. Den är ett exempel på vad man i historisk och samhällsvetenskaplig forskning kallar "community studies".⁴¹ I den forskningen brukar studierna ofta beröra mindre byar eller mindre städer, men här är det alltså fråga om en storstad under 1700-talet. Skälet till att det varit så är att den förra typen av historiska miljöer har uppfattats som mindre komplexa. Det är enklare för forskaren att hålla en mindre enhet under uppsikt. Begreppet community har använts inom socialantropologisk och sociologisk forskning sedan 1950-talet, men det har först under de sista årtionena av 1900-talet vunnit insteg inom den historiska forskningen. Den traditionella historiska forskningen om enskilda byar och städer utfördes ofta inte med utgångspunkt från några allmänna vetenskapliga problemställningar utan mer för sin egen skull. För de flesta räckte det med att byn eller staden fick sin historia skriven. Det skapade en självkänsla och en stolthet hos invånarna. Den forskning som kallas community studies är dock någonting mer än detta. Den vill skapa en förståelse för samhället i stort, även det som ligger utanför det område och det problem som står i fokus i den enskilda studien. De historiker och samhällsvetenskapliga forskare som studerar en by eller en mindre stad vill kunna uttala sig om iakttagelser som är mer generella.

Den stora staden utgjorde länge ett

problem för forskarna på grund av sin storlek. En äldre generation av samhällsvetare, från George Simmel till Louis Wirth, betonade stadens anonymitet och människornas isolering. De såg i huvudsak bara till stadens storlek.⁴² Den moderna socialantropologiska och sociologiska forskningen har i stället sett storstaden som en uppsättning av små enheter, communities eller urbana byar, med sina speciella ekonomiska, sociala, kulturella och politiska förhållanden. I den forskningen blir utmaningen för historikern att studera hur dessa communities skapas, upprätthålls och förändras. I detta konkreta fall är det också naturligt att studera hur den lutherska minoriteten förhöll sig till det "majoritetssamhälle" som utgjordes av Paris övriga befolkning. Begreppet community blir dock inte mindre problematiskt bara för att man delar upp storstaden i mindre delar. Den topografiska och

sociala gränsdragningens problem kvarstår. Den geografiska rörligheten är betydligt större i staden än på landsbygden. Kontakten med andra människor är större och många gånger högst tillfällig. De ekonomiska och sociala relationerna mellan skilda kvarter kan variera högst avsevärt. Det går inte att säga om 1700-talets Paris att något kvarter eller någon stadsdel utgjorde en enhet i något avseende. Det går inte ens att säga att man kände varandra på en och samma gata, eftersom omflyttningen var så stor. I tidigare forskning har man försökt att göra en definition av begreppet community för att det skall kunna användas för studier av olika platser och kulturer, men också för att det skall vara oberoende av den tid som studeras. Det är inte alldeles enkelt, men det tycks finnas några gemensamma drag som återkommer. I den forskning som använder sig av begreppet community så avser man en

"Här sätter man en ära i att kallas medborgare." Plakat som sattes upp i klubbar och ibland på offentliga kontor i Paris. Illustration ur Bra Böckers Världshistoria, band 10, 1986.

En samtida brittisk karrikatur avbildar på ett drastiskt sätt kungafamiljens tillfångatagande i Varennes efter flyktförsöket i juni 1791. Museen der Stadt Greiz.

grupp människor som hör samman på grund av starka sociala band, t.ex. släktskap, arbete, ursprung, religion, kultur eller social status.⁴³ De kan ha ett eller flera av dessa band gemensamt. I det exempel som redogjorts för här fanns flera gemensamma nämnare.

Den religiösa minoritet som framträder i de källor som studeras här kan också ses i ljuset av modern etnicitetsforskning. I den utgör gränsdragningen mot andra grupper av människor det viktigaste uttrycket. Den etniska identitetens kärna är den grupp-tillhörighet som uppstår och manifesteras i mötet med andra. Det innebär dock att gemensamma drag som språk, religion, kultur och social status i sig inte är avgörande kriterier för att tillhöra en etnisk

grupp. De kan ingå i en etnisk identitet, men de är först och främst markörer för subjektivt etablerade gränser.⁴⁴ Dessa gränser kan antingen dras upp av gruppen själv eller så kategoriseras den av andra som en etnisk grupp. De människor som framträder i den svenska ambassadförsamlingens källor uppfyller väl de kriterier som finns för att betecknas som en etnisk minoritet och att studera dem och hur de förhöll sig till varandra och till omvärlden tydliggör den etniska samhörigheten. Ett problem är givetvis att vittnena inte nödvändigtvis behöver vara protestantiska trosbekännare. De enda som vi med säkerhet kan fastställa är att de personer som ingår äktenskap i församlingen är lutheraner.

Det faktum att de viktigaste historiska källorna är tillkomna under en av de mest dramatiska perioderna i Europas historia gör forskningsuppgiften inte mindre intressant. Samtidigt innebär all historieforskningen som berör den franska revolutionen ett problem. Den franska revolutionens historia är ett av de mest utforskade ämnena inom den moderna historieforskningen. Det är nog ingen överdrift att påstå att den historiska litteraturen på detta område är oöverskådlig. Redan medan revolutionen pågick började dess historia att skrivas och sedan har det bara fortsatt.

Det har skrivits hyllmeter, kanske till och med hyllkilometer, på snart sagt alla världens språk. I mitten av 1990-talet konstaterade den engelske historikern Peter Jones att ungefär 2.000 publikationer utgavs varje år om den franska revolutionens historia.⁴⁵ Alla historiker som känner minsta håg att ta sig an denna period bör därför tänka sig för mer än en gång. Denne historiker bör också ställa sig frågan om det finns något mer att tillföra om revolutionsåren, som de professionellt utbildade historikerna inte redan skrivit, eller som åtminstone de främsta kännarna av den franska revolutionens historia inte redan vet.

Det förefaller dock som om begrepp som sociala nätverk, community och etnicitet bör kunna fungera som ett sammanhållande kitt i en analys av lutheranerna i Paris under revolutionsåren. Min framtida forskning får utvisa om så var fallet.

NOTER

¹ Burke 1992, s. 22–43.

² Jag har inte stött på något svenskt begrepp som motsvarar engelskans community. Lokalhistoria ligger väl närmast till hands, men saknar de teo-

retiska implikationerna som community-begreppet har.

³ Svenska kyrkan. Kyrkokansliet. Uppsala: Svenska församlingen i Paris (gamla kyrkoarkivet). *Trauungs Register der Königlich-Schwedischen Gesandtschafts Capelle zu Paris angefangen im Jahre MDCCLXIII*. 1764–1806. Driancourt-Girod 1992, s. Annexes.

⁴ När Gambs gifter sig den 10. 10. 1791 är det den titel som står angiven i källan.

⁵ Lods 1892, s. 146. I samband med Gambs giftermål anges att fadern är död. Se *Trauungs Register der Königlich-Schwedischen Gesandtschafts Capelle zu Paris angefangen im Jahre MDCCLXIII*. 1764–1806. 10. 10. 1791.

⁶ Aston 2000, s. 1.

⁷ Hertzberg 1990, s. 1. Se även Reinhard 1971, s. 205–208.

⁸ Strömberg 1976, s. 32–33.

⁹ Lods 1892, s. 147.

¹⁰ Leouzon le Duc 1881, s. 183.

¹¹ Strömberg 1976, s. 34.

¹² Greer 1951, s. 79–80.

¹³ Driancourt-Girod 1990, s. 815.

¹⁴ Driancourt-Girod 1976, s. 70.

¹⁵ *Mémoire théologique et politique au sujet des mariages clandestins des protestants de France / . . .* Citerat i Driancourt-Girod 1976, s. 68.

¹⁶ Aston 2000, s. 2.

¹⁷ Ibid., s. 70–71.

¹⁸ Wills 1981, s. 41–42.

¹⁹ Paris hade tidigare varit indelat i sextio distrikt, men den nya kommunallagen från maj-juni 1790 ändrade detta. Indelningen i sektioner gjordes av valtekniska skäl, men också av allmänna politiska skäl. Se t.ex. Rudé 1977, s. 257. Boken tillhör fortfarande ett av standardverken när det gäller att skildra vardagslivet under den franska revolutionen. Jag har genomgående i artikeln använt mig av det namn på respektive sektion som var det första vid namngivningen.

²⁰ Mercier 1998, s. 39. Le Tableau publicerades första gången under åren 1781–1788.

²¹ Perrin 1965, s. 61–76.

²² Rudé 1977, s. 17–18.

²³ Mercier 1998, s. 91.

²⁴ *Trauungs Register der Königlich-Schwedischen Gesandtschafts Capelle zu Paris angefangen im Jahre MDCCLXIII*. 1764–1806, 26. 9. 1785.

²⁵ Franklin 1977, s. 292.

²⁶ Eftersom Gambs i de flesta fall har skrivit personers förnamn enligt fransk stavning kan det

- mycket väl vara så att Settgast privat kallade sig Friedrich Wilhelm. Jfr Driancourt-Girod 1976, s. 59, där en som heter Koenig senare benämner sig Le Roy.
- ²⁷ *Trauungs Register der Königlich-Schwedischen Gesandtschafts Capelle zu Paris angefangen im Jahre MDCCLXIII*. 1764–1806, 26. 9. 1785.
 - ²⁸ Garrioch 1986, s. 46.
 - ²⁹ Farge 1989, s. 119.
 - ³⁰ Kvinnans centrala roll inom småföretagandet utgör grundtemat i nästan all europeisk forskning om småborgerligheten. Se t.ex. Crossick, Geoffrey and Gerhard Haupt 1995. Crossick 1997, s. 9. Farge 1989, s. 126.
 - ³¹ Det finns ett betydande språkligt problem i vigselboken, som sammanhänger med att Gambs nästan genomgående har skrivit förnamn, efternamn och geografiska namn i deras franska form oavsett om personen är tysk, fransk etc. Jag har valt att i artikeln behålla den stavning Gambs har på för- och efternamn.
 - ³² Soboul 1982, s. xxxvii.
 - ³³ Publicerad första gången 1762.
 - ³⁴ Soboul 1980. Roche 1987, s. 197–233.
 - ³⁵ *Journal de ma vie* 1982, s. 16.
 - ³⁶ Mercier citerad hos Roche 1987, s. 198.
 - ³⁷ *Trauungs Register der Königlich-Schwedischen Gesandtschafts Capelle zu Paris angefangen im Jahre MDCCLXIII*. 1764–1806. 24. 1. 1791. Angående caféerna se Scott Haine 1994, s. 19. Garrioch 1986, kapitel 5.
 - ³⁸ Lenotre 1909, s. 2.
 - ³⁹ D'Almeras 1909, s. 67–76.
 - ⁴⁰ Se t.ex. Wellman & Wetherell 1996, s. 97–121.
 - ⁴¹ Burke 1992, s. 56–58.
 - ⁴² Se Simmel 1957. Wirth 1957.
 - ⁴³ Se t.ex. Plakans 1984, s. 222–240.
 - ⁴⁴ Denna forskning är mycket omfattande. Se Barth 1994.
 - ⁴⁵ Jones 1996. Preface.
- LITTERATUR**
- Aston, Nigel, 2000. *Religion and Revolution in France, 1780–1804*. London: Macmillan Press.
- Barth, Fredrik (ed.), 1994. *Ethnic Groups and Boundaries. The Social Organization of Cultural Differences*. Oslo.
- Burke, Peter, 1992. *History & Social Theory*. London: Polity Press.
- Crossick, Geoffrey (ed.) 1997. *The Artisan and the European Town, 1500–1900*. London: Scolar Press.
- Crossick, Geoffrey & Haupt, Gerhard, 1995. *The petite bourgeoisie in Europe 1780–1914. Enterprise, Family and Independence*. London and New York: Routledge.
- D'Almeras, Henri, 1909. *La vie parisienne sous la révolution et le directorat*. Paris: Albin Michel.
- Driancourt-Girod, Janine, 1976. "Inom den svenska församlingen i Paris på 16- och 1700-talen." I: *Svenska Sofiaförsamlingen i Paris. Jubileumsskrift 1626–1976*. Redaktionskommitté C. G. Bjurström m.fl. Ystad.
- Driancourt-Girod, Janine, 1990. *Les Luthériens à Paris du debut du XVIIe siècle au debut du XIXe siècle 1626–1809*. Livre troisieme. Paris.
- Driancourt-Girod, Janine, 1992. *L'insolite histoire des luthériens de Paris. De Louis XIII à Napoléon*. Paris: Bibliothèque Albin Michel Histoire.
- Farge, Arlette, 1989. *Livets sköra tråd. Våld, makt och solidaritet i 1700-talets Paris*. Stockholm: Natur och Kultur. Stockholm.
- Franklin, Alfred, 1977. *Dictionnaire historique des art, métiers et professions. Exercés dans Paris depuis le XIIIe siècle*. Marseille: Lafitte Reprints.
- Garrioch, David, 1986. *Neighbourhood and Community in Paris, 1740–1790*. Cambridge University Press.
- Greer, Donald, 1951. *The Incidence of the Emigration During the French Revolution*. Cambridge: Harvard University Press.
- Hertzberg, Arthur, 1990. *The French Enlightenment and the Jews. The Origin of Modern Anti-Semitism*. Columbia University Press.
- Jones, Peter, 1996. *The French Revolution in Social and Political Perspective*. London: Arnold.
- Journal de ma vie*. 1982. Jacques-Louis, Ménétra compagnon vitrier au 18e siècle présenté par Daniel Roche. Paris: Montalba.
- Lenotre, G., 1909. *Gamla byggnader, gamla papper. Andra samlingen*. Stockholm: P. A. Norstedt & Söners Förlag.
- Leouzou le Duc, L., 1881. *Correspondance diplomatique du baron Staël-Holstein*. Paris: Libraire Hachette et Cie.
- Lods, Armand, 1892. "Le dernier chapelain de l'ambassade de Suède à Paris. Charles-Christian Gambs 1759-1822." I: *Bulletin de la Société de l'histoire du protestantisme français*, 41.
- Mercier, Louis-Sébastien, 1998. *Le Tableau de Paris. Introduction et choix des textes par Jeffrey Kaplow*. Paris: La Découverte/Poche.

- Perrin, G., 1965. "L'entassement de la population dans le Paris de la révolution la section des Lombards." I: *Contributions a l'histoire démographique de la révolution française*. 2e série. Paris.
- Plakans, Andrejs, 1984. *Kinship in the Past. An Anthropology of European Family Life 1500–1900*. London: Basil Blackwell.
- Reinhard, Marcel, 1971. *Nouvelle histoire de Paris. La Révolution*. Paris: Diffusion Hachette.
- Rudé, Georges, 1977. *The Crowd in the French Revolution*. Oxford University Press 1977.
- Scott Haine, W., 1994. "The Priest of the Proprietarians: Parisian Café Owners and the Working Class, 1820–1914." I: *International Labor and Working Class History* 45.
- Simmel, George, 1957. "The Metropolis and Mental Life." I: Hatt, P. K. & Reiss, A. J. (eds.), *Cities and Societies*. Glencoe, Ill.
- Soboul, Albert, 1982. *The Sans-culottes. The Popular Movement and Revolutionary Government 1793–1794*. Princeton University Press.
- Strömberg, Bengt 1976. "Den lutherska församlingen i Paris 1626–1806, *Svenska Sofiä församlingen i Paris. Jubileumsskrift 1626–1976*". Redaktionskommitté C. G. Bjurström m.fl.
- Svenska kyrkan. Kyrkokansliet. Uppsala: Svenska församlingen i Paris (gamla kyrkoarkivet). *Trauungs Register der Königlich-Schwedischen Gesandtschafts Capelle zu Paris angefangen im Jahre MDCCLXIII. 1764–1806*.
- Wellman, Barry & Charles Wetherell, 1996. "Social Network Analysis of Historical Com-

munities: Some Questions from the Present to the Past." I: *The History of the Family*, vol. 1, number 1.

- Wirth, Louis, 1957. "Urbanism as a Way of Life." I: Hatt, P. K. & Reiss, A. J. (eds.), *Cities and Societies*. Glencoe, Ill.

SUMMARY

*In the Shadow of the French Revolution:
A Historical and Cultural Problem*

Historical research has since the 1960s used social theory and concepts. The complexity of history has to be organized to see problems or to find new answers to historical problems that earlier historians have not seen. In a longer perspective, as been stated by the English historian Peter Burke, it is possible to distinguish four different approaches that originate in social theory. They are the comparative method, models and types, quantitative methods and micro history. A problem for historians is that most social theories are modern. In most cases they developed during the 19th and 20th century, and the question is if they can be used for older periods, that is, are they general enough and not bound to time and space. In this article I argue that social concepts as social network, community and ethnicity can be well integrated in an analysis of the Lutheran minority in Paris during the French revolution.